

Орловська Н.А.

*Міжнародний гуманітарний
університет, професор
кафедри кримінального
права, процесу та
криміналістики, доктор
юридичних наук, професор*

Orlovska N.A.

*International Humanitarian
University, professor of
criminal law, process and
criminalistics chair, Doctor of
Law, Professor*

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСТВА ЗА ВЧИНЕННЯ «СЕПАРАТИСТСЬКИХ ЗЛОЧИНІВ»

Одним із актуальних напрямів протидії терористичним злочинам, суміжним із ними проявам, посяганням на національну та громадську безпеку стало максимальне урізноманітнення правових заходів впливу на осіб, що вже втягнуті у злочинну діяльність, та потенційних правопорушників. Акцентувати увагу при усвідомленні цього тренду можна на двох моментах:

- по-перше, суспільство вимагає ефективних та доцільних кроків від влади, навіть якщо для цього воно вимушено поступиться певними правами та свободами (дозволить обмежити їх);
- по-друге, такі обмеження мають знайти нормативно-правову регламентацію, аби, у свою чергу, чітко визначити обсяги владного примусу щодо суспільства в цілому чи окремих його верств (соціальних груп) та окремих індивідів.

У даному контексті серед політичної та юридичної спільноти активно обговорюються питання можливості позбавлення/обмеження політичних прав, зокрема, позбавлення громадянства, тих, хто безпосередньо вчиняв злочини терористичної спрямованості чи пов'язаний якимось чином із терористичними групами/організаціями, або посягає на національну безпеку певної держави.

Свідчення цього досить численні, причому відповідні пропозиції не мають виключної локалізації у тих регіонах, які потерпають від злочинних проявів. Тому можна говорити про «ідею, яка носить у повітрі» [1].

Прикладом є ініціатива фракції ХДС/ХСС у Німеччині, де федеральний уряд за підтримки місцевої влади напрацьовує «каталог заходів» впливу на німецьких громадян, які доєдналися до терористичних акцій на Близькому Сході, серед інших - й позбавлення громадянства. В Ізраїлі

Б. Нетаньяху доручив укласти план дій по зупиненню хвилі терору. Серед пропозицій – позбавлення ізраїльського громадянства та депортація після відбуття позбавлення волі тих, кого було засуджено за терористичні злочини (є й більш радикальні позиції – позбавлення громадянства й членів сімей засуджених за терористичні злочини, якщо близькі висловлювалися на їх підтримку у ЗМІ, соцмережах чи іншим способом) [2]. У грудні 2015 р. федеральний парламент Австралії прийняв закон, згідно якому австралійці, які мають подвійне громадянство та підозрюються у терористичній діяльності, будуть позбавлені австралійського громадянства. Приписи цього закону поширюються на осіб у віці понад 14 років та можуть застосовуватися навіть за відсутності обвинувального вироку суду. Генеральний прокурор заявив про застосування даного нормативного акту за «вельми обмежених обставин», хоча загалом його було визначено як «важливу складову законодавства, яка посилить боротьбу з тероризмом». Однак не виключено оскарження цього закону на предмет його невідповідності конституційним нормам [3].

Враховуючи це, з огляду на ситуацію, що склалася в Україні, зрозумілими виглядають намагання вивести протистояння з деструктивними антиукраїнськими силами на новий рівень, спробувати запобігти радикалізації суспільства. Наслідком цього став проект Закону про внесення змін до Закону України «Про громадянство України» (щодо підстав припинення громадянства) №1245 від 04.12.2014 р., який було включено до порядку денного постановою Верховної Ради України №677-VIII від 15.09.2015 р. Авторами даного документу запропоновано розширити коло підстав припинення громадянства наступним: «4) набрання щодо особи законної сили обвинувальним вироком суду за вчинення злочинів, пов'язаних з посяганням на територіальну цілісність і недоторканність України, державною зрадою, диверсією, шпигунством».

У пояснювальній записці до цього законопроекту [4] автори зазначили, що його метою є захист «інтересів держави та суспільства в галузі національної безпеки від негативної діяльності осіб, які вчинили злочини проти основ державної безпеки держави», адже «громадяни України, які затримані за терористичну, підіривну діяльність проти незалежності та територіальної цілісності України, своїми діями фактично не визнають існування держави України та фактично ведуть підіривну діяльність проти української держави. Такі громадяни є особливою небезпекою для держави ще й тому, що вони здійснюють відкриту збройну боротьбу проти Збройних Сил України та інших підрозділів силових структур, які беруть участь в Антитерористичній операції на Сході України».

У висновку Головного науково-експертного управління від 14.01.2015 р. акцентовано увагу на двох аспектах, які стали підґрунтям для рекомендації відхилити цей законопроект:

- неможливо вносити такі зміни у Закон України «Про громадянство України» без попереднього реформування конституційних положень про громадянство;

- внаслідок прийняття таких змін держава порушить міжнародно-правові зобов'язання щодо недопущення вимушеної апатридності особи внаслідок втрати нею громадянства України за відсутності громадянства будь-якої іншої держави.

Однак певна частина суспільства не погодилася з такою позицією і 02.09.2015 р. було зареєстровано електронну петицію №22/001799-еп про позбавлення громадянства за сепаратизм: «за сепаратизм, що чиниться злочинним шляхом, треба безумовно відбирати громадянство» в осіб, «що своїми публічними висловлюваннями чи діями пропагують злочинний сепаратизм, порушення територіальної цілісності та суверенітету України (за наявності фактичних доказів)» [5].

Оскільки петиція набрала понад 25 тис. голосів, 14.12.2015 р. Президент України відповів на неї, зазначивши, що для ухвалення такого рішення немає правових підстав, однак ним доручено опрацювати зарубіжний досвід для удосконалення чинного законодавства України.

Таким чином, неможна заперечувати, що у суспільстві наявний запит на активізацію протидії антидержавницькій діяльності. Однак чи можна при цьому говорити про перспективи включення у КК України приписів щодо позбавлення громадянства за вчинення певних злочинів?

У першу чергу, зазначимо, що на сьогодні ані автори законопроекту, ані ініціатор електронної петиції не ставили питання про внесення змін саме у КК, але, враховуючи зарубіжний досвід, така постановка не виключена. Тому її обговорення можна вважати превентивним чинником стосовно намагань у черговий раз «удосконалити» систему заходів кримінально-правового впливу (зрозуміло, за умови відповідності приписів КК України Конституції України).

На сьогодні «сепаратистських злочинів» у КК України не існує. Взагалі поява подібних конструкцій є негативним фактором, це свідчить про привнесення у кримінально-правове понятійне поле термінів, не властивих чинному КК. Відповідно, утворюються нові смисли, нова семантика, які, як правило, призводять до чергового витку вимог посилення кримінальної репресії, на що, зрозуміло, має відповісти політична еліта. І якщо при цьому політична складова кримінально-правової політики починає

відверто переважати, «виламуючи руки» юридичній, якості кримінального закону та правозастосування поліпшитися не може.

У свою чергу, ті групи злочинів, які виокремили автори законопроекту, є різними, хоча можуть бути й дещо подібними прояви їх об'єктивної сторони. Вочевидь, ставити питання про позбавлення громадянства є сенс стосовно осіб, які вчинили саме злочини проти основ національної безпеки, що свідчить про специфічну соціально-психологічну спрямованість таких індивідів (адже поза порушенням кримінального закону особа є нецікавою для КК).

Однак не слід применшувати концептуальну проблему правозастосування стосовно злочинів проти основ національної безпеки, яка полягає у тому, що правозастосовну діяльність у цій сфері досить легко використати як інструмент політичної розправи: судять завжди переможених. І позбавлення громадянства у цьому контексті дуже нагадуватиме радянську практику. Однак у тодішні часи позбавлення громадянства застосовувалося разом із висланням за межі СРСР у державу, яка була готова прийняти таку особу. Куди ж зараз висилати «колишнього» громадянина України? Якщо ж він залишається на території нашої держави, то, за загальним правилом, такий «новий» апатрид при значно меншому обсязі прав, свобод та обов'язків підлягає юрисдикції нашої держави (ст. 26 Конституції України).

Видається, що насправді йдеться не стільки про позбавлення громадянства України, скільки про позбавлення особи, засудженої за вчинення злочинів проти основ національної безпеки, певних політичних прав та свобод. Але тоді слід обговорювати додаткові обмеження (адміністративні за своєю природою) протягом терміну судимості, але не новий вид покарання чи іншого заходу кримінально-правового характеру.

Крім цього, є ще одна проблема, пов'язана із злочинами проти основ національної безпеки – це так звані «віддалені наслідки», тобто негативні для національної безпеки наслідки, до яких фактично призвели правомірні або соціально нейтральні діяння, у тому числі, й політичні рішення чинної влади. Тут намагання конвертувати політичну відповідальність у кримінально-правову потребує перегляду засад суб'єктивного ставлення у вини, а не редукціонізму у виді позбавлення громадянства за вироком суду.

Таким чином, пропозиції щодо позбавлення громадянства України, якщо б вони відповідали Конституції України, можна було б обговорювати лише стосовно правових наслідків вчинення злочинів проти основ національної безпеки. Однак ані видом покарання, ані іншим заходом

кримінально-правового характеру позбавлення громадянства України бути не може в силу концептуальних проблем правозастосування у цій сфері та неможливості організації належного виконання такого покарання/заходу.

На наш погляд, є сенс обговорювати декілька напрямів удосконалення кримінально-правової реакції на вчинення даних злочинів:

- посилення покарання у виді позбавлення волі (наприклад, в умовах інформаційної війни навряд чи можна вважати санкцію ч.2 ст.110 КК України відповідною суспільній небезпеці цього злочину);

- щодо іноземців у якості заходу кримінально-правового характеру можна передбачити вислання за межі України та строкову/безстрокову заборону в'їзду до України.

Крім цього, є сенс розширити коло обмежень, пов'язаних із судимістю, для громадян України, які відбули покарання за вчинення злочинів проти основ національної безпеки, за рахунок політичних прав та свобод (наприклад, строкову заборону бути засновником політичної партії чи громадської організації, фінансово підтримувати політичну партію чи громадську організацію, строкове обмеження пасивного виборчого права тощо). Однак у будь-якому разі ці обмеження мають бути узгоджені з Конституцією України та відповідними законами.

1. *U danomu vypadku ne obhovoryuyut'sya propozytyi pozbavlyaty hromadyanstva za «antyderzhavni» vyslovlyuvannya, krytyku vlady ta polityky, shcho neyu provodyt'sya, toshcho (na kshtalt vyslovlyuvan' nyzky rosiys'kykh deputativ riznykh rivniv).*
2. *Informatsiya z ekranu: [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://link.ac/5aC26>*
3. *Informatsiya z ekranu: [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://link.ac/5aCm8>*
4. *Informatsiya z ekranu: [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52699*
5. *Informatsiya z ekranu: [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://petition.president.gov.ua/petition/1799>*

Орловська Н.А. До питання про запровадження позбавлення громадянства за вчинення «сепаратистських злочинів»

Одним із актуальних напрямів протидії терористичним злочинам, суміжним із ними проявам, посяганням на національну та громадську безпеку стало максимальне урізноманітнення правових заходів впливу на осіб, що вже втягнуті у злочинну діяльність, та потенційних правопорушників.

Автор акцентує увагу при усвідомленні цього тренду можна на двох моментах:

- по-перше, суспільство вимагає ефективних та доцільних кроків від влади, навіть якщо для цього воно вимушено поступиться певними правами та свободами (дозволить обмежити їх);

- по-друге, такі обмеження мають знайти нормативно-правову регламентацію, аби, у свою чергу, чітко визначити обсяги владного примусу щодо суспільства в цілому чи окремих його верств (соціальних груп) та окремих індивідів.

На сьогодні «сепаратистських злочинів» у КК України не існує. Взагалі поява подібних конструкцій є негативним фактором, це свідчить про привнесення у кримінально-правове понятійне поле термінів, не властивих чинному КК.

На погляд автора, є сенс обговорювати декілька напрямів удосконалення кримінально-правової реакції на вчинення даних злочинів:

- посилення покарання у виді позбавлення волі (наприклад, в умовах інформаційної війни навряд чи можна вважати санкцію ч.2 ст.110 КК України відповідною суспільній небезпеці цього злочину);

- щодо іноземців у якості заходу кримінально-правового характеру можна передбачити вислання за межі України та строкову/безстрокову заборону в'їзду до України.

Ключові слова: терористичні злочини

Orlovska N.A. On the introduction of deprivation of citizenship for committing «separatist crimes»

One of the priority areas of combating terrorist crimes displays adjacent to them, infringe on national and public security was maximum diversity of legal measures for persons who are involved in criminal activity, and potential offenders.

The author emphasizes the knowledge of this trend can be on two points:

- First, the company needs efficient and appropriate steps to power, even if it were forced to give it certain rights and freedoms (will limit them);

- Secondly, these restrictions should find a legal regulation so that, in turn, clearly define the scope of such compulsion on society as a whole or its individual groups (social groups) and individuals.

Today 'separatist offenses «in the Criminal Code of Ukraine does not exist. In general, the emergence of such structures is a negative factor, it suggests introducing in penal field conceptual terms, not peculiar to the current Criminal Code.

In the author's view, it makes sense to discuss several areas of improving criminal legal reaction to the commission of these crimes:

- Strengthening penalties of imprisonment (eg in terms of the information war is hardly sanction st.110 Part 2 of the Criminal Code of Ukraine in accordance social danger of the crime);

- For foreigners as a measure criminal law can provide for expulsion from Ukraine and term / indefinite ban entry to Ukraine.

Keywords: terrorist offenses